

constitutional process has a deeply dialectical character in terms of its influence on the further development of social relations. It is noted that, based on the objective state of affairs, there is an urgent need for prudence and coherence in working out ways of developing public-authority relations in Ukraine, based on a comprehensive understanding of those laws and tendencies of the rise of the constitutional process characteristic of one or another state. It is summarized that the constitutional process as such, taking into account its dynamic nature, in a broad sense should be considered through the legal support of development, improvement, modernization, transformation, etc. in relation to the public structures of the state regarding the effectiveness of the regulation of public-authority relations, which make up the core of modern politics in Ukraine, where its Constitution as the Basic Law of the state was and will certainly remain a determining factor of the socio-political life of the state within the framework of the constitutional and legal field in order to ensure the effectiveness of basic democratic institutions.

Keywords: constitutional process, constitution, constitutional law, constitutional-legal regulation, constitutional-legal relations.

DOI: 10.33766/2524-0323.103.23-35

УДК: 340.1; 342.9

Пилип В. В., кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна)

e-mail: victoria.pylyp@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6483-0749>

ПОНЯТТЯ ІНСТИТУЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ ВИМІРИ

У статті наголошено, що становлення сучасної вітчизняної концепції громадянського суспільства досі перебуває на стадії трансформаційного розвитку. Визначено, що на цьому процесі суттєво позначаються та певною мірою обумовлюють його особливості історичного розвитку держави. Констатовано на існуванні багатоманітності у сформульованих вченими визначеннях, серед яких і такі поняття як «громадянське суспільство», «інституція громадянського суспільства». За результатами вивчення й аналізу напрацьованих вітчизняних і зарубіжних учених охарактеризовано основні етапи розвитку громадянського суспільства. Представлено власне авторське бачення на періодизацію становлення громадянського суспільства в незалежній Україні.

Проаналізовано підходи, яких дотримуються вчені під час визначення дефініції таких понять, як «інститут громадянського суспільства» та «інституція громадянського суспільства». Визначено критерії, за якими доцільно розмежовувати ці термінологічні сполуки. Наголошено на тому, що правильне визначення такої категорії, як «інституція громадянського суспільства» та її адекватне тлумачення вимагає визначення іманентних ознак цього явища.

Сформульовано авторське визначення дефініції поняття «інституція громадянського суспільства», під яким слід розуміти самостійні, незалежні від держави доб-

ровільні об'єднання соціально активних громадян, створені для реалізації суспільного інтересу, діяльність яких відбувається в межах правового поля і врегульована відповідно до засад диспозитивного методу правового регулювання.

Серед іманентних ознак інституцій громадянського суспільства виокремлено такі: 1) добровільність створення; 2) спрямування діяльності – реалізація суспільного інтересу завдяки ініціативності членів; 3) діяльність урегульована законом, однак керується диспозитивними методами; 4) притаманний органічний тип управлінської структури, переважають горизонтальні зв'язки.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститут, інституція, держава, права держава, іманентна ознака.

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу вітчизняні науковці, дослідники, представники влади та громадські діячі наголошують на необхідності побудови та розвитку громадянського суспільства, реалізації ідей розширення та забезпечення гармонійного функціонування його окремих інститутів. Це зумовлено складним історичним розвитком нашої держави, обранням курсу дотримання та втілення гуманних цінностей і концептуальною ідеєю побудови демократичної, правової, соціальної держави. Саме такий курс, як слушно наголошує Є. Г. Цокур, забезпечує створення дієвих інституцій громадянського суспільства [1].

Гостро актуалізувалися згадані завдання в період та в умовах військової агресії російської федерації на території України, адже цей період ознаменував не тільки появу додаткових труднощів, але й висвітлив потребу об'єднання зусиль державних інститутів, міжнародних організацій, інституцій громадянського суспільства і навіть суб'єктів господарювання в напрямі формування належного безпекового середовища, забезпеченні прав і свобод людини та громадянина тощо. Тому на сьогодні, з урахуванням стрімких змін, яких зазнають суспільні відносини, варто переглянути та оцінити сформовані теоретико-методологічні основи громадянського суспільства відповідно до сучасних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності, проблем формування та функціонування громадянського суспільства, його інституцій, як зауважують у науковій літературі, розпочалося понад дві тисячі років тому, і це пов'язано з античним полісом, тобто з періодом формування демократії у Стародавній Греції (VI ст. до н.е.). Появі терміна «громадянське суспільство», під яким довгий час розуміли суспільство вільних та освічених громадян, завдячують Арістотелю [2, с. 36].

У подальшому стрімкий розвиток теоретико-методологічних основ громадянського суспільства розпочався аж у XVIII ст., що обумовлене появою незалежних релігійних інститутів. Саме з того часу це явище почали визначати як самостійне, незалежне від держави, з притаманними власне йому змістом і структурою [3, с. 13].

Наразі активні дослідження здійснюються в межах проблематики, пов'язаної із сучасним аналізом концепції становлення і розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні. Вивченню цих аспектів присвячено роботи

Л. М. Пилипенка та Н. М. Позняковської [4]. Не поодинокими у юридичній літературі є спроби визначити особливості взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави [5]. Проблеми правового регулювання діяльності інституцій громадянського суспільства комплексно дослідив С. П. Соляр [6], а такого їх окремого інституту як громадські об'єднання – В. Ю. Бондаренко [7]. Незважаючи на вагомий напрацювання вчених у висвітленні багатьох важливих аспектів проблематики, пов'язаної як із теоретико-методологічними, так і з адміністративно-правовими особливостями функціонування інституцій громадянського суспільства, окремі її аспекти все ж таки потребують подальших ґрунтовних досліджень. Це зумовлено як політико-правовим розвитком держави, так й окремими її інститутів, а також багатьма іншими чинниками.

Формулювання цілей. Метою статті є розроблення варіанту періодизації історії громадянського суспільства незалежної України, іманентних ознак сучасного громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Така наукова категорія, як громадянське суспільство, є предметом дослідження багатьох наук, зокрема філософії, соціології, теорії та історії держави і права, конституційного та адміністративного права тощо. Тобто вказана проблематика є багатовимірною, а це, певною мірою, ускладнює процеси пізнання сутності цього явища.

Аналізуючи досвід становлення громадянського суспільства в Україні, треба зважати на особливості її історичного розвитку та країн континентальної Європи. Варто зауважити, що у юридичній літературі превалюють ідеї про виокремлення трьох етапів в історії формування сучасної концепції (теоретико-методологічних основ) громадянського суспільства. Ідею трьохетапного періоду становлення громадянського суспільства, з огляду на часову чи історичну модель громадянського суспільства, сформулював Дж. Александер, умовно називаючи їх «громадянським суспільством -I, -II і -III» [8, с. 2-16].

Перший етап тривав із кінця XVII до першої половини XIX століття. У цей період активно досліджувалися основні принципи діяльності та значення громадянського суспільства для держави. Висвітлювали власне бачення на цю проблематику тогочасні мислителі та філософи, серед яких: Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, А. Фергюссон, Ф.-Г. Гегель, А. де Токвіль, Г. Спенсер та ін. Здебільшого тодішні дискусії були присвячені принципу «вільної особистості», ідеї приватної власності, функцій держави тощо [9, с. 13; 10, с. 70-71].

Другий етап розпочався з середини XIX ст. і тривав до 50-тих років XX ст. У цей час відбувалася стрімка демократизація суспільного життя. Водночас почали поширюватися теорії, що нівелювали важливість громадянського суспільства, зокрема марксизм. Щодо подій, які мали місце на території України, то на землях Галичини, як зауважує А. М. Колодій, відбувалося економічне та політичне відродження, злет громадянської свідомості, зростання національної гідності. Саме тоді функціонували такі національні економічні товариства, як: «Народна торгівля», «Дністер», «Сільський господар»; товариства «Просвіта», «Рідна школа»; Центральна асоціація українських кооперативів [11]. У Над-

дніпрянській Україні активно розвивався громадський рух. Ці ж процеси певною мірою обумовили й напрями філософських міркувань таких видатних українських вчених, як: М. П. Драгоманов, І. Я. Франко, М. С. Грушевський, Б. О. Кістяківський, М. Ю. Шаповал. Здебільшого в наукових напрацюваннях останніх висвітлювалися ідеї побудови громадянського життя і правової держави, а також теорії громад та інші злободенні проблеми державотворення та формування громадянського суспільства.

Третій етап становлення громадянського суспільства, його інституцій розпочинається після II Світової війни і триває дотепер. Для нього характерною є поява нових форм громадських рухів (розпочинаючи з кінця XX ст.). Це було зумовлено крахом тоталітарних режимів, формуванням постіндустріального суспільства. Як слушно наголошує В. П. Степаненко, саме з тих пір розпочався «справжній ренесанс концепції громадянського суспільства у західному світі, обумовлений новими реаліями суспільства загального добробуту та пошуками нових форм соціальної взаємодії і соціального захисту» [12].

Зважаючи на особливості історичного розвитку України, вітчизняні вчені дещо інакше визначають особливості становлення громадянського суспільства, що відбулися протягом останніх трьох десятиріч. Ю. М. Біденко зауважує, що через об'єктивну нерівномірність розвитку незалежної України, соціально-політичного процесу, науковим поглядам на періодизацію притаманна певна строкатість. У зв'язку з цим остання додатково виділяє такі етапи формування громадянського суспільства:

- 1991-1996 рр. – легалізація громадських рухів, оформлення нормативно-правової бази діяльності громадського сектору та конституційне закріплення ролі людини в суспільстві;

- 1996-2005 рр. – становлення громадянських інституцій під «протекторатом» держави, їхнє поступове організаційне зміцнення та спроможність протидіяти режиму;

- 2005 р. – нинішній період – зростання ролі громадянських інституцій, перетворення на самостійних акторів суспільного життя, що супроводжується консолідацією зусиль із реалізації інтересів і вирішення спільних проблем [13, с. 131]. Дещо подібні погляди має і Т. В. Мелешенко, проте остання додатково виокремлює ще й четвертий етап, початок якому поклала Революція гідності. Саме з цього часу, на думку вченої, нової активності набули процеси формування громадянського суспільства та трансформації демократичної і правової держави, а швидкому протіканню цих процесів активно сприяло оновлення політико-правової бази суспільства з урахуванням власного і передового світового досвіду [14, с. 257-259].

Щодо власного бачення особливостей становлення сучасної концепції громадянського суспільства, вважаємо, що її можливо сформулювати за результатом аналізу положень законодавства, напрацювань учених, присвячених цій проблематиці. Також важливо оцінювати реальний стан органів та установ, що

становлять такі інституції: їх кількість, особливості створення та діяльності, з безпосереднім формуванням яких і пов'язують становлення громадянського суспільства.

Активний процес формування та розвитку ідеї громадянського суспільства розпочався вже після проголошення незалежності України, адже, як слушно зауважує Н. В. Філик, «для українського народу більш витребуваною була державотворча ідея, яка б дала змогу створити українському народові власну державу, і лише в умовах власної держави мали б змогу розвиватися концепції подальшого суспільного розвитку» [15, с. 8].

Беззаперечним є той факт, що наша держава ставить за пріоритет побудову та гармонійне функціонування громадянського суспільства, його інституцій, що підтверджується численною кількістю чинників. Так окремі принципи побудови та функціонування інституцій громадянського суспільства закріплено в Основному Законі України – Конституції України. За результатами текстуального аналізу останньої А. М. Колодій зазначає, що до них належать такі як: свобода та ініціативність особистості (ст. ст. 22, 23, 29 та інші статті Конституції України); розвиток суспільних відносин відповідно до фундаментального принципу кантівської філософії, за яким людина завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб (ст. ст. 21, 22 Конституції України); ліквідація відчуженості людини, несприйняття людьми соціально-економічних реформ і перетворень, економічних і політичних структур та інститутів (ст. ст. 34, 35 Конституції України); реальне забезпечення здійснення принципу рівних можливостей (ст. 24 Конституції України); постійний захист прав і свобод людини і громадянина (ст. 22 Конституції України); плюралізм усіх форм власності (ст. 41 Конституції України); існування серед абсолютної більшості населення так званого «середнього прошарку» (ст. 48 Конституції України); плюралізм духовного життя суспільства (ст. 15 Конституції України); офіційна заборона і практична відсутність з боку держави та інших соціальних суб'єктів абсолютної регламентації і будь-якого втручання у приватне життя членів суспільства (ст. 32 Конституції України); існування та функціонування розвинутої соціальної структури; активна участь у всіх сферах суспільного життя недержавних самоврядних організацій (ст. ст. 36-40 Конституції України); розвиток ринкових відносин (ст. 42 Конституції України); визнання та гарантування ідеї верховенства права; підпорядкованість громадянському суспільству демократичної правової соціальної держави [16; 17].

Важливим кроком у забезпеченні функціонування інститутів громадянського суспільства стало прийняття у 2011 р. Закону України «Про волонтерську діяльність», у 2012 р. – Закону України «Про громадські об'єднання» та ін. Ідею забезпечення сталого розвитку громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня й якості життя населення визначено як фундаментальний національний інтерес України у Законі України «Про національну безпеку України» [18]. Показовими в цьому контексті також є Національні стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Так указом Президента України від 26 лютого 2016 року «Про сприяння розвитку громадянського

суспільства в Україні» було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр. та утворено Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 затверджена концепція на 2021-2026 рр. На виконання заходів, визначених у згаданих стратегіях, органами виконавчої влади з певною періодичністю приймалися ряд підзаконних нормативно-правових актів та вживалися відповідні заходи.

Щодо особливостей функціонування інституцій громадянського суспільства, то тут слід відзначити, що до проголошення незалежності України було зареєстровано 324 громадські організації, після прийняття Конституції України – 3 548. У подальшому суттєві зміни відбулися після 2014 р., через війну росії проти України. Це, як слушно зазначають Л. М. Пилипенко та Н. М. Позняковська, обумовило стрімке зростання кількості громадських об'єднань, активізацію благодійної та волонтерської діяльності, моніторингових, аналітичних практик тощо [4, с. 124].

Протягом 2016-2020 років кількість інститутів громадянського суспільства суттєво зросла. За даними Державної служби статистики України, відбулося збільшення кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання: громадські організації – на 22 149 (з 70 321 станом на 1 січня 2016 року до 92 470 станом на 1 січня 2021 року), громадські спілки – на 1 122 (з 753 до 1 875 відповідно), благодійні організації – на 4 428 (з 15 384 до 19 812 відповідно), релігійні організації – на 3 390 (з 23 261 до 26 651 відповідно), творчі спілки (інші професійні організації) – на 38 (з 279 до 317 відповідно), професійні спілки та їх об'єднання – на 2 392 (з 26 321 до 28 713 відповідно), органи самоорганізації населення – на 234 (з 1 415 до 1 649 відповідно) [19].

У період воєнного стану, який було запроваджено 22 лютого 2022 р., знову стрімко почав розвиватися волонтерський рух. Упродовж 2022 р. у Реєстрі волонтерів зареєструвалися 2 383 особи, що у 8,4 рази більше, ніж за весь період його існування. До 2022 р. у ньому обліковувалося лише 320 українців.

Водночас, слід наголосити на існуванні негативних тенденцій. Однією з таких є реєстрація фіктивних організацій, зокрема, під грантовий проект. Після реалізації останнього громадянські організації досить часто перетворювалися на «фантомні» утворення. Ще однією з таких схем є заснування громадських організацій державними службовцями. Наміри останніх зумовлені реалізацією корупційних схем або ж заснуванням низки організацій зі схожими назвами з метою створення монополії в окремій сфері діяльності та обмеження можливості конкурентів щодо створення відповідних громадських організацій [20, с. 20]. Намагаються користуватися статусом волонтера або водія благодійних організацій чоловіки призовного віку для виїзду за кордон. Це вдається завдяки системі «Шлях», функціонування якої не є таким уже й прозорим. Станом на 01 березня 2023 р. було видано понад 1,27 млн дозволів на виїзд, з них 170 тис. дозволів – для здійснення гуманітарних місій. При цьому інформація щодо кількості

кості чоловіків, які виїжджали з гуманітарною місією та порушили терміни перебування за межами України (30 днів) і досі не повернулися, відсутня. Це дає підстави припускати, що саме цим фактом обумовлене численне зростання кількості волонтерів і благодійних організацій протягом останнього року. Таким чином, оцінюючи стан розвитку інститутів громадянського суспільства, не слід виходити виключно з аналізу й оцінки цифрових показників.

Таким чином, періодизацію громадянського суспільства незалежної України можливо представити п'ятьма етапами:

- перший етап (1991-1996) зумовлений був проголошенням незалежності України, реформуванням правової системи, що заклав фундаментальні підвалини для подальшого формування численної кількості інституцій громадянського суспільства, призвів до легалізації багатьох громадських рухів;

- другий етап (1996-2005) – становлення інститутів держави, а отже, і громадянських інституцій, їх поступове методичне й організаційне зміцнення;

- третій етап (2005-2014) – зростання ролі громадянських інституцій у процесах державотворення та реалізації суспільного інтересу;

- четвертий етап (2014-2022) – оновлення та реформування діяльності багатьох державних інституцій, активізація процесів формування громадянського суспільства з упровадженням апробованого міжнародного досвіду;

- п'ятий етап (розпочався у 2022 р.) – діяльність інститутів держави та інституцій громадянського суспільства відбувається в умовах правового режиму воєнного стану, тобто за нових умов, що зумовлено повномасштабним збройним вторгненням на територію України, однак у взаємодії з багатьма міжнародними партнерами. Зусилля всіх органів установ, підприємств, організацій спрямовані на формування безпекового середовища, захист і дотримання прав і свобод громадян. Правова свідомість і правова культура суспільства формується в нових реаліях.

Щодо сутності та поняття інституцій громадянського суспільства в сучасному вимірі, пропонуємо звернутися до дефініцій, розроблених вітчизняними вченими. Тут слід зважати на те, що представники юридичної науки і практики активно взялися за теоретичну розробку проблеми громадянського суспільства лише на початку 90-х років. Це пов'язано з активно здійснюваним у цей період конституційним процесом, реформацією більшості суспільних інститутів (вибори, політичний плюралізм, народовладдя, власність), визнанням людини найвищою соціальною цінністю та потребою трансформації українського суспільства від тоталітарного минулого до правового демократичного громадянського суспільства [15, с. 9-10].

Комплексні дослідження в межах проблематики, пов'язаної з функціонуванням громадянського суспільства, його інституцій та інститутів, проведені В. Ю. Бондаренко, М. В. Денисюком, В. М. Кравчуком, С. О. Кириченком, А. М. Мерник, М. М. Новіковим, А. В. Петрашніким, С. М. Тимченком, Н. В. Філик, М. М. Цимбалюком та багатьма іншими. Задля визначення дефініції центральних понять досліджуваної нами проблематики, вважаємо необхідним звернутися до напрацьованих згаданих учених.

Так М. В. Денисюк під поняттям «інститути громадянського суспільства» розуміє «номінально незалежні від держави формалізовані або неформальні структури, створені на основі спільної волі їх учасників або за допомогою держави з метою досягнення певних суспільних цілей і завдань або розв'язання проблем. Увесь комплекс таких структур, зв'язків між ними, норм і цінностей, що в сукупності здатні впливати на державні інститути з метою захисту прав і свобод людини і громадянина, становить громадянське суспільство» [21, с. 10]. Іманентними ознаками, що відрізняють інститути громадянського суспільства, учений вважає такі: 1) їх формальну незалежність від держави; 2) створення шляхом вільного волевиявлення на основі спільного наміру громадян або завдяки державі (адвокатура, органи місцевого самоврядування); 3) спрямованість діяльності, що полягає в досягненні певних суспільних цілей, вирішенні завдань або розв'язання проблем тощо [21, с. 10]. Учений у своїй роботі вживає саме поняття «інститут громадянського суспільства».

Досить поширеним до вживання в юридичній літературі є поняття «інституція громадянського суспільства». Під останнім, наприклад, А. М. Мерник розуміє «добровільно утворений, відносно самостійний, легалізований структурний елемент громадянського суспільства, який діє з метою задоволення інтересів соціально активних його членів на основі принципів самоврядності та в межах правового поля». Варто зауважити, що в межах інституційного підходу вчена виділяє поняття «інститут» та «інституція».

Інститут остання визначає як вищу форму розвитку інституції. Головними ознаками, за якими можна відмежувати інститут держави та інституцію громадянського суспільства, є порядок їх утворення, масштабність розповсюдження впливу на розвиток суспільних відносин, мета створення та ступінь урегульованості правом: інституції виражають приватний інтерес, інститути – публічний; на відміну від державних інститутів інституції громадянського суспільства не структуровані по вертикалі і не керуються зверху донизу; для державних утворень дозволяється робити все, що передбачено в нормативно-правових актах, для інституцій громадянського суспільства – усе, що не заборонено чинним законодавством; в основі формування інституції громадянського суспільства є активність членів громадянського суспільства, яка зовні виражається у формі їх взаємодії, державні інститути ж формуються відповідно до імперативних приписів [22, с. 3, 7, 13]. З огляду на викладене, можна зауважити, що використання одного й того ж поняття для позначення елементів держави і громадянського суспільства є неприпустимим.

Про недопустимість ототожнення таких понять як «інститут» та «інституція» дійшли висновку М. С. Кармазіна та О. В. Шурбована. Вони зауважили, що питання синонімії цих понять вирішується шляхом окреслення специфіки застосування кожного з них та неприпустимості ототожнення їх значень. Водночас, авторки зазначають, що інститут у демократичному суспільстві – завжди інституція (але, не завжди за демократії об'єктивно існуюча інституція є офіційним інститутом) [23, с. 17].

На нашу думку, поняття «інституція» ширше, іноді воно може включати й інститути. Заразом інститут – це надбання держави, а інституція – громадянського суспільства, однак не можна ототожнювати політичні, соціальні та правові інститути з інститутами громадянського суспільства.

Висновки. Кожна демократична, правова та соціальна держава повинна ставити собі за фундаментальне завдання розвиток і забезпечення гармонійного функціонування громадянського суспільства. Концепції становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні, його інститутів та інституцій перебувають на стадії трансформаційного розвитку. Перш за все це обумовлено особливостями історичного розвитку нашої держави, який характеризується численною кількістю труднощів і випробувань, а також пов'язане з особливостями формування правової системи України.

Такі поняття як «громадянське суспільство», «інститут громадянського суспільства», «інституція громадянського суспільства» є предметом дослідження багатьох наук, через це спостерігається певний плюралізм думок у їх визначенні. У вітчизняній юридичній літературі ці терміни ґрунтовно почали висвітлюватися після проголошення Україною незалежності. Попередні періоди не характеризувалися наявністю реальних можливостей формування та впровадження власної концепції подальшого суспільного розвитку, саме через це протягом тривалого періоду вітчизняна юридична наука не мала концептуальних теоретичних розробок у вказаній проблематиці.

Періодизацію становлення громадянського суспільства незалежної України можливо представити п'ятьма етапами: перший етап був зумовлений проголошенням незалежності України і тривав до прийняття Конституції України; другий – тривав до помаранчевої революції; третій – розпочався у 2005 р. і завершився Революцією гідності; четвертий етап тривав упродовж 2014-2022 рр., а п'ятий розпочався у 2022 р.

Становлення громадянського суспільства безумовно слід пов'язувати з формуванням і функціонуванням його інституцій. Під останніми слід розуміти самостійні, незалежні від держави добровільні об'єднання соціально активних громадян, створені для реалізації суспільного інтересу, діяльність яких відбувається в межах правового поля і врегульована відповідно до засад диспозитивного методу правового регулювання.

Іманентними ознаками інституцій громадянського суспільства є такі: 1) добровільність створення (на основі вільного волевиявлення); 2) метою створення є реалізація суспільного інтересу, а його досягнення вдається завдяки ініціативності членів, тобто самоорганізації; 3) діяльність урегульована законом, однак суспільним відносинам, що складаються в результаті діяльності, властивий диспозитивний метод правового регулювання; 4) притаманний органічний тип управлінської структури, переважають горизонтальні зв'язки. Вважаємо, що ця проблематика є актуальною для вітчизняної науки, а тому потребує подальших комплексних досліджень.

Перспективи подальших розвідок мають полягати в окресленні шляхів і виробленні практичних заходів щодо участі громадянського суспільства не тільки

в громадському житті та подіях соціальної спрямованості, але й використання активу громадянського суспільства у виконанні функцій держави.

Використані джерела:

1. Цокур Є. Г. Особливості функціонування громадянського суспільства в сучасній Україні та його вплив на легітимізаційні процеси. *Гілея*. 2011. Вип. 47. С. 535-540.
2. Тодика Ю. М. Конституційні засади формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 1. С. 34-44.
3. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків: Юрайт, 2014. 208 с.
4. Пилипенко Л., Позняковська Н. Концепції становлення і розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2023. №1(99). С. 121-127. DOI : <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.19>.
5. Андриєнко М., Слосар А., Гаман П., Фомін А., Стрюк М. Напрями оптимізації механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2022. № 4(68). С. 63-74. DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-63-74>.
6. Соляр С. П. Правове регулювання статусу та діяльності інститутів громадянського суспільства (теоретико-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 23 с.
7. Бондаренко В. Ю. Громадські об'єднання як інститут громадянського суспільства в Україні: теоретико-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2020. 22 с.
8. Alexander J. C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization*. Londonetc. 1998. P. 1-19.
9. Загородній Ю. Дослідження громадянського суспільства: модель нормативних досягнень. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 10-19.
10. Чувардинський О. Історична рефлексія поняття „громадянське суспільство” та його філософська еволюція. *Політичний менеджмент*. 2006. №3. С. 69-75.
11. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявленнь про нього (формування ідеалу). *Незалежний культурологічний часопис „І”*. 2001. №21. С. 6-32.
12. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики: монографія. Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. 415 с.
13. Біденко Ю. М. Громадянське суспільство: проблеми визначення та періодизації розвитку в українському контексті. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Питання політології. 2011. №. 19. С. 127-133.
14. Мелешенко Т. В. Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні: проблеми та перспективи. *Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 січня 2019 р.). Київ, 2019. С. 256-260.
15. Філик Н. В. Державно-правові засади громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 19 с.
16. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): автореф. ... дис. докт. юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. Київ: 1999. 36 с.
17. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. (дата звернення: 21.06.2023).

18. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28.06.2023).

19. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: затв. Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>. (дата звернення: 04.06.2023).

20. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2021. 112 с.

21. Денисюк М. В. Теоретико-правові засади взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 22 с.

22. Мерник А. М. Інституції громадянського суспільства: поняття, особливості, види: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2012. 20 с.

23. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 10-19.

References:

1. Tsokur, Ye. H. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannia hromadianskoho suspilstva v suchasniï Ukraini ta yoho vplyv na lehitymatsiini protsesy. *Hileia - Hylaea*, 47, 535-540. [in Ukrainian].

2. Todyka, Yu. M. (2003). Konstytutsiini zasady formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1, 34-44. [in Ukrainian].

3. Berchenko, H. V. (2014). Hromadianske suspilstvo v Ukraini: konstytutsiini aspekty: monohrafiia. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

4. Pylypenko, L., Pozniakovska, N. (2023). Kontseptsii stanovlennia i rozvytku instytutiv hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. Mechanism of an Economic Regulation*, (199), 121-127. [in Ukrainian].

5. Andriienko, M., Sliusar, A., Haman, P., Fomin, A., Striuk, M. (2022). Napriamy optymizatsii mekhanizmu vzaiemodii instytutiv hromadianskoho suspilstva z orhanamy derzhavnoi vlady. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Science Notes of KROK University*, (4(68)), 63–74. [in Ukrainian].

6. Soliar, S. P. (2014). Pravove rehuliuвання statusu ta diialnosti instytutiv hromadianskoho suspilstva (teoretyko-pravove doslidzhennia). *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

7. Bondarenko, V. Yu. (2020). Hromadski ob`iednannia yak instytut hromadianskoho suspilstva v Ukraini: teoretyko-pravovyï analiz. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

8. Alexander, J. C. (1998). Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. *Real Civil societies. Dilemmas of Institutionalization*. Londonetc, 1-19.

9. Zahorodnii, Yu. (2004). Doslidzhennia hromadianskoho suspilstva: model normatyvnykh dosiahnen. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 3, 10-19 [in Ukrainian].

10. Chuvardynskiy, O. (2006). Istorychna refleksiiia poniattia „hromadianske suspilstvo” ta yoho filosofska evoliutsiia. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 3, 69-75. [in Ukrainian].

11. Kolodii, A. (2001). Istorychna evoliutsiia hromadianskoho suspilstva ta uiaвлення pro noho (formuvannia idealu). *Nezaleznyi kulturolohichni chasopys „I” – The Independent cultural journal “I”*, 21, 6-32 [in Ukrainian].

12. Stepanenko, V. P. (2015). Hromadianske suspilstvo: dyskursy i praktyky: monohrafiia. Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. [in Ukrainian]

13. Bidenko, Yu. M. (2011). Hromadianske suspilstvo: problemy vyznachennia ta periodyzatsii rozvytku v ukrainskomu konteksti. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Pytannia politolohii – The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 19, 127-133 [in Ukrainian].

14. Meleshchenko, T. V. (2019). Stanovlennia hromadianskoho suspilstva v nezalezhnii Ukraini: problemy ta perspektyvy. *Pravnycho-politolohichni ta istorychni studii problem ukrainskoho derzhavotovrennia: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 16 sichnia 2019 r.) – Legal, political and historical studies of the problems of Ukrainian state formation: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (city of Kyiv, 16 January 2019)*. Kyiv, 256-260. [in Ukrainian].

15. Filyk, N. V. (2004). Derzhavno-pravovi zasady hromadianskoho suspilstva. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

16. Kolodii, A.M. (1999). Konstytutsiia i rozvytok pryntsyviv prava Ukrainy (metodolohichni pytannia). *Extended abstract of Doctor`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

17. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. (1996). N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. [in Ukrainian].

18. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 №2469-VIII. (2018). N. p. URLM: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. [in Ukrainian].

19. Natsionalna stratehiia spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021-2026 roky: zatv. Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 27 veresnia 2021 r. № 487/2021. (2021). N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].

20. Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: shliakh protiahom 30-ty rokov ta kliuchovi aspekty 2021 roku: analit. dop. (2021). Kyiv : NISD. [in Ukrainian].

21. Denysiuk, M. V. Teoretyko-pravovi zasady vzaiemodii derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

22. Mernyk, A. M. Instytutsii hromadianskoho suspilstva: poniattia, osoblyvosti, vydy. *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].

23. Karmazina, M., Shurbovana, O. (2006). «Instytut» ta «instytutsiia»: problema rozrznennia poniat. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 4, 10-19. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.07.2023

Pylyp V., Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law of Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)

THE CONCEPT OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS: HISTORICAL AND CONTEMPORARY DIMENSIONS

The article is devoted to the analysis of the formation of the modern national concept of civil society. It was established that it is still at the stage of transformational development.

It was determined that the features of the historical development of the state mark this process. The existence of multifacetedness in the definitions of the concepts "civil society" and "civil society institution" formulated by scientists was established. Based on the results of the study and analysis of the work of domestic and foreign scientists, the main stages of the development of civil society were characterized. The author's own vision of the periodization of the formation of civil society in independent Ukraine is presented.

The approaches followed by scientists when defining the definitions of such concepts as "civil society institution" and "civil society institution" are analyzed. The criteria by which it is expedient to delimit these concepts have been defined. It is emphasized that the correct definition of such a category as "civil society institution" and its adequate interpretation requires the definition of the immanent features of this phenomenon.

The author's definition of the concept of "civil society institution" has been formulated, by which the author understands independent, independent from the state, voluntary associations of socially active citizens, created to realize the public interest, whose activities take place within the legal field and are regulated by the dispositive method of legal regulation.

Among the immanent features of civil society institutions, the following are highlighted: 1) voluntary creation; 2) direction of activity – realization of public interest thanks to initiative of members; 3) the activity is regulated by law, but has a dispositive character; 4) inherent organic type of management structure, horizontal connections prevail.

Keywords: civil society, institution, institution, state, rule of law, immanent feature.

DOI: 10.33766/2524-0323.103.35-43

УДК: 323.21

Шуміло О. М., кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Суми, Україна)

e-mail: shumilo12@ukr.net

ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-0506-4631>

ДО ПИТАННЯ КЛЮЧОВИХ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених запропоновано авторське визначення поняття «громадянське суспільство». Акцентовано увагу на тому, що громадянське суспільство складають інститути. Розкрито наукові думки з приводу переліку ключових інститутів громадянського суспільства, на основі чого сформульовано власне бачення щодо цього питання.

З'ясовано, що громадянське суспільство – це широка система взаємозв'язків, відносин і структур, що складається з індивідів, груп, спільнот та організацій, які діють незалежно від держави і сприяють забезпеченню свобод, прав та інтересів громадян. Воно характеризується демократичними принципами, участю громадян у прийнятті рішень, розвитком цивільного суспільства, плюралізмом, самоорганізацією та взаємодією між різними суб'єктами суспільства. Громадянське суспільство стимулює акти-